

Innspill til utvalget som utreder ny lovgivning for bruk av illegale rusmidler

Ber om innspill på 11 tema

Før vi går inn på de enkelte punktene, vil vi beskrive mer generelt hvordan vi mener den legale oppfølgingen bør være av personer hvor politiet oppdager bruk av illegale rusmidler. Deler av dette er også beskrevet i tidsskriftartikkelen som er vedlagt. Et viktig poeng er at konstruktiv grensesetting ofte er et viktig element i behandling av rusavhengighet. De aller fleste døgninstitusjoner følger opp behandlingen med slik kontroll. Vi mener den juridiske «grensesettingen» bør følge lignende prinsipper, og at den da kan være til god hjelp for den enkelte. Kontroll over tid med en kombinasjon av belønning ved god oppfølging og sanksjoner ved brudd, virker klart bedre enn enkeltsanksjoner i form av fengselsstraff.

Et viktig moment er at det vi foreslår sannsynligvis vil virke vesentlig mer forebyggende enn dagens ordning. Et annet moment er at vi mener bruken av illegale rusmidler er mer alvorlig enn det som riksadvokaten har lagt til grunn i sitt rundskriv 4. april 2021. Omsetning av illegale rusmidler er en sentral del av finansieringen av kriminelle nettverk som også rekrutterer helt unge mennesker. Den enkelte bruker av slike rusmidler har også et ansvar for dette.

Oppdaget bruk av illegale rusmidler bør møtes med en sanksjon som er felles for alle: beskjed om at rusmiddelbruken må opphøre, og at dette vil bli kontrollert ved tilfeldige biologiske prøver (spytt eller urin) av en viss varighet, for eksempel 3 måneder. Vedkommende bør i denne perioden også ha tilbud om samtaler med rusbehandler i kommunen, muligens også med Friomsorgen. Et minimum av samtaler bør være pliktig. Ved manglende prøvetaking eller positive prøveresultater bør kontrollperioden utvides.

Vi tror en utvidet bruk av betinget påtaleunntatelse uten aldersbegrensning vil være en passende legal ramme. Dette gjelder både dem som er rusavhengig og dem som ikke er det. Også de rusavhengige må slutte med bruken, selv om det for dem vil være vanskeligere. De må derfor få den utredning og behandling som gjør det mulig å slutte.

Det spesielle ved dem som har alvorlig avhengighet, er knyttet til behovet for utredning og hjelp. Dersom det å slutte uten videre viser seg vanskelig, er biologisk kontroll som eneste tiltak neppe fruktbart. Da må utredning og behandling komme i gang så snart som mulig. Det kan dreie seg om langvarige opplegg for behandling og annen type hjelp. Dette gjelder spesielt ved samtidige alvorlige psykiske problemer. En av målsetningene for denne hjelpen er at den rusavhengige – til tross for avhengigheten – klarer å avslutte bruken av disse rusmidlene. Dersom det ikke lykkes å komme bort fra bruken av illegale rusmidler innen rimelig tid utenfor institusjon, må døgnbehandling bli aktuelt.

I noen tilfelle hvor rusmiddelbruken fortsetter og behandling ikke følges opp, bør ubetinget fengselsstraff av kort varighet være aktuelt. Det må dermed finnes et lovverk som inneholder en risiko for ubetinget fengselsstraff også når eneste lovbrudd er bruk av illegale rusmidler. I slike tilfelle bør ruskontroll etter løslatelse være en del av dommen. I praksis bør hjemmelen til ubetinget fengselsstraff benyttes sjelden.

Så til de 11 temaene:

1. Lovregulering av en straffutmålingsordning hvor det normalt skal reageres med straffutmålingsfravall eller påtaleunntatelse overfor rusavhengige.

Vi viser til innledningen. Lovgrunnlaget bør være betinget påtaleunntatelse, men det må sikres et lovgrunnlag for at ubetinget fengselsstraff kan bli en reaksjon dersom bruken av illegale rusmidler fortsetter og behandlingstiltak ikke gjennomføres.

2. Den rettslige avgrensningen av begrepet rusavhengig.

Betydningen av slik avgrensning blir vesentlig mindre viktig med det opplegget vi foreslår. Avgrensning bør først og fremst gjøres ved å spørre den anholdte. Spørsmålet vil være: «Vil du være i stand til å slutte å bruke illegale rusmidler uten noen spesiell hjelp?» Dersom dette bekreftes, kan man håpe at vedkommende enten ikke er avhengig eller har en mild avhengighet som ikke er til hinder for at vedkommende klarer å slutte.

3. Den strafferettslige tilnærmingen til personer med begynnende rusavhengighet.

Jfr. innledningen.

4. Hvilket beviskrav som skal gjelde for vurderingen av om gjerningspersonen skal anses som rusavhengig.

Jfr innledningen. Ved tvil om bruk av illegale rusmidler, bør politiet ha mulighet til å kreve biologisk prøve av blod, spytt eller urin, selv om vedkommende ikke ønsker det.

5. Hvordan man skal sikre at mistenktes vern mot selvinkriminering ivaretas.

Dersom bruk av illegale rusmidler er oppdaget som følge av at brukeren har søkt hjelp i helse- eller sosialtjenesten, skal det ikke føre til strafferettslig oppfølging

6. Hvilke mengder narkotika som skal anses å være til egen bruk (terskelverdier).

Rune Swaan, som var medlem av Rusreformutvalget, foreslo en øvre grense på ett gram heroin. En mengde på 5 gram heroin som foreslått, ville være nok heroin til å drepe flere personer som ikke er vant til å bruke opioider. Det er dessuten kommet til stoffer som fentanyl og nitazener, som er mange ganger mer potente enn heroin. Vi foreslår at grensen for de nevnte stoffene heroin, amfetamin og kokain skal være ett gram. Da er sjansen stor for at det virkelig er til eget bruk og ikke for salg. Grensen ved andre rusmidler – spesielt opioider – bør være tilpasset deres potens.

7. Den praktiske håndhevingen av et slikt reaksjonsregime, og hvilke utfordringer som kan oppstå når avhengighet tillegges rettslig betydning i det strafferettslige sporet.

Når det er bruk for behandling/hjelp, må den komme i gang snarlig. Dersom det ikke kan oppnås rusfrihet innen 1-2 måneder, bør innleggelse i behandlingsinstitusjon bli mer aktuelt. Dersom vedkommende ikke følger opp kontrollen eller har stadige

positive prøvesvar, vil klienten på et tidspunkt måtte velge mellom innleggelse i behandlingsinstitusjon eller en straffereaksjon.

8. Spørsmål knyttet til politiets straffeprosessuelle tvangsmidler i mindre alvorlige narkotikasaker, herunder om det etter gjeldende rett er tilstrekkelig klare rammer for politiets tvangsmiddelbruk i saker som gjelder befatning med narkotika til eget bruk, og om politiet bør gis tilgang til andre straffeprosessuelle virkemidler enn etter gjeldende rett.

Vi mener bruk av illegale rusmidler er mer alvorlig enn det som forutsettes her. Politiet må derfor ha mulighet til å undersøke rusbruk i prøver fra spytt, blod eller uring, også når den mistenkte ikke ønsker det.

Hvis rusfrihet dokumenteres og eventuelle hjelpetiltak følges opp, bør saken kunne slettes i domsarkivet og ikke innvirke på framtidig vandelsattest, slik at denne ikke begrenser yrkesvalg, førerkort o.l.

9. Hvorvidt de strafferettslige og straffeprosessuelle virkemidlene politiet har til rådighet i dag er egnet til effektivt å kunne avdekke og forebygge narkotikabruk hos unge, og hvilke andre virkemidler politiet eventuelt trenger.

Ved tvil må det være anledning til å få biologisk prøve fra spytt, blod eller urin. Vi mener selve den reaksjonsformen vi foreslår, vil bidra sterkt til å forebygge bruken av illegale rusmidler både hos unge og andre.

10. Forslag til lovendringer for å fjerne fengselsstraff som straffereaksjon i saker om bruk og besittelse av narkotika etter legemiddeloven, i tråd med Stortingets anmodningsvedtak 3. juni 2021.

Vi mener fengselsstraff kan bli aktuelt i enkelte tilfelle dersom rusbruken fortsetter, kontrollopplegget ikke følges opp og hvis den anholdte ikke viser noen vilje til å slutte med bruken. Fengselsstraff bør være av kort varighet, men ved løslatelse, må kontroll av rusmiddelbruken fortsette.

Forslaget om å fjerne fengselsstraff som straffereaksjon i saker om bruk og besittelse av mindre mengder narkotika til eget bruk, forutsetter også at en rekke straffeprosessuelle virkemidler ikke lenger kan brukes. Etter vårt syn er dette tvilsomt. En spyttprøve kan f.eks. bare gjennomføres dersom den mistenkte personen godkjenner det. Bevis for bruk, innehav og salg må framskaffes. Forslaget om å fjerne trussel om fengsel som straffereaksjon bør avvises, selv om fengselsstraff ikke brukes aktivt i dag i slike saker.

11. Hvorvidt erverv, bruk og besittelse av dopingmidler, jf legemiddeloven § 24a og § 31 annet ledd, bør være omfattet av forslaget til lovendringer.

Sannsynligvis bør samme regler gjelde innenfor dette området

Supplerende kommentarer:

Synspunktene vår er kortfattet beskrevet i følgende artikkel, publisert i tidsskriftet Rusfri nr. 2/2023: <https://www.fmr.no/om-rusfri-nr-22023.6629293-602819.html>

Manuskriptet gjengis her:

Knut Boe Kielland, lege, PhD, forsker, fagbokforfatter. Ledet arbeidet med «ROP-retningslinjen»
Arne Schanche Andresen, tidligere leder for Kompetansesenter Rus i Oslo og fagbokforfatter
Øyvind Hansen, stifter og mangeårig leder av et rusbehandlingskollektiv
Per Holth, psykolog, professor i atferdsvitenskap ved OsloMet
Knut Reinås, sosiolog, redaktør i tidsskriftet Rusfri og tidligere leder i Forbundet mot rusgift

Illegale rusmidler—forbud som konstruktiv faktor

Avkriminalisering kan lett oppfattes som legalisering fordi bruk eller oppbevaring av visse mengder illegale rusmidler ikke medfører noen klar reaksjon. At bøter og fengsel har uheldige virkninger overfor mange som bruker illegale rusmidler, betyr ikke at bruk av illegale rusmidler bør være uten reaksjoner. Vi foreslår en tilnærming som tar utgangspunkt i at bruk av illegale rusmidler forblir ulovlig og skal møtes med alternative reaksjoner.

Grensesetting

De aller fleste behandlingsinstitusjoner for rusproblemer inkluderer grensesetting mot bruk av rusmidler med prøver fra spytt eller urin. Hensikten er blant annet å oppnå et rusfritt behandlingsmiljø, samtidig som det å avdekke bruk er viktig for pasientene selv.

At rusmidler er forbudt, bør følges av et samfunnsmessig krav om at salg og bruk av disse rusmidlene opphører. Riksadvokaten skriver i sitt rundskriv til statsadvokatene 4. april 2021 at bruk av illegalt rusmiddel dreier seg «om lovbrudd (-) som ikke innebærer noen integritetskrenkelse og som ikke har noen fornærmet eller andre skadelidte». Det rimer dårlig med de direkte og indirekte skadevirkningene som skyldes bruk av narkotika. Stikkord er rusmiddelavhengighet, betydelige helseproblemer og sykefravær hos pårørende og negative sosiale og økonomiske samfunnsmessige konsekvenser i tillegg til narkotikarelatert kriminalitet og utvikling av kriminelle nettverk.

Bruk av illegale rusmidler innebærer at noen selger og andre kjøper/bruker. For å oppnå redusert bruk, må politiets innsats rettes både mot salg og mot kjøp/bruk.

Ruskontroll og oppfølging i stedet for bøter eller fengsel

En rekke studier har vist at rusmiddelbruk kan påvirkes gjennom ulike typer grensesetting. En systematisk gjennomgang av dette er gjort av de svenske professorene Arne Gerdner og Mats Berglund i den svenske «Statens Offentliga Utredningar SOU 2011:6». Senere er ytterligere dokumentasjon publisert.

En norsk studie fra 2022 av ungdommer med lovbrudd knyttet til illegale rusmidler i perioden 2000-2015 viste at betinget påtaleunndlatelse med særvilkår (oftest urinprøver og samtaler) ga klart mindre tilbakefall enn bare bøter. Denne typen straff ble brukt i høyere grad for ungdommer med ressursrike og velstående foreldre, mens andre ungdommer oftere bare fikk bøter. Det er derfor mulig at denne formen for straff ikke brukes nok for dem som trenger den mest. Et sammendrag av undersøkelsen

finnes her: www.fhi.no/contentassets/e04b8257e03e4c4abd19d0d45643e109/oppsummerende-notat-alternative-straffereaksjoner-2023.pdf

Vi foreslår her at kontroll av rusmiddelbruk gjennom spytt- og/eller urinprøver innføres som en hovedreaksjon når politiet påviser bruk av illegale rusmidler. Ruskontroll bør også være en hovedreaksjon i mange tilfelle når bruken av rusmidler medfører andre typer lovbrudd.

Når politiet oppdager bruk av illegalt rusmiddel eller rusrelatert kriminalitet, må det samtidig eller i løpet av få dager avklares om det dreier seg om en alvorlig avhengighet eller ikke. Et sentralt spørsmål vil være hvorvidt den enkelte sier at han/hun uten annen hjelp vil kunne slutte med bruken og gjennomføre et opplegg med ruskontroll. I så fall må ruskontroll igangsettes så snart som mulig. Dette kan gjennomføres med prøver på tilfeldige tidspunkter i en bestemt periode, varierende etter alvorlighetsgrad. Det må følges opp med samtaler med rusbehandler etter behov.

Dersom personen selv vurderer det som umulig å slutte uten hjelp, eller rusmiddelbruken fortsetter, må vedkommende raskt henvises til utredning, oppfølging og behandling. Ett av målene ved behandling vil være å slutte med illegale rusmidler.

Ved rusrelatert kriminalitet kan ruskontroll starte i påvente av domsavgjørelse, og fortsette etterpå. Gjennomført dokumentert rusfrihet, bør ha stor betydning ved at ubetinget fengselsstraff unngås eller reduseres. Rusbehandler følger opp med jevnlig samtaler underveis.

Reaksjonene vi foreslår ligner på dagens ordninger med betinget påtaleunndlatelse med særvilkår ved bruk av narkotika og med Narkotikaprogram med domstolskontroll (ND) ved narkotikarelatert kriminalitet. Men vi foreslår at dette blir standard i de fleste tilfellene, uavhengig av den enkeltes ønske. Bruk av illegale rusmidler er lovbrudd som har stor samfunnsmessig betydning. Derfor er det å slutte ikke noe som bare kan overlates til den enkeltes motivasjon. Og dersom dette blir en godt kjent og forutsigelig standardreaksjon, vil den forebyggende effekten sannsynligvis kunne bli enda bedre.

Læringsbasert behandling

Ved en reaksjon som beskrevet her, bør det også legges vekt på noe av det som har vist seg mest effektivt når det gjelder å hjelpe mennesker til å avstå fra bruk av rusmidler: systematisk belønning av rusfrihet innenfor rammen av det som på norsk kalles «læringsbasert behandling», på engelsk «contingency management» (CM).

Konklusjon

Et opplegg med ruskontroll og oppfølging som skissert her, vil sørge for en klar forståelse for at bruk av illegale rusmidler er forbudt, og dermed bidra til at færre begynner å bruke dem. Det er også sannsynlig at mange slutter å bruke slike rusmidler. Mest sannsynlig vil det også innebære at antall innsatte i norske fengsler synker betydelig.

Tiltak av den typen vi foreslår her, bør derfor bli en sentral del av regjeringens forebyggings- og behandlingsreform.